

8. Mamedkhanova, M.J. (2011), The relationship of realism Balzac and F.M. Dostoevsky, *Vzaimosviaz realizma Balzaca i Dostoevskogo* // Scientific notes of the Trans-Baikal State University. Series: philology, history, oriental studies. – Vol. 2, pp. 76–79.
9. Bichenko, S.G. (2012), Repressive project in thesaurus of realistic literature, *Repressivnyi proekt v tezauruse realisticheskoi literaturi* // Knowledge. Understanding. Ability, no. 4, pp. 89–92.
10. Gutman, D. (1968), Turgenev and European realism of XIX century, *Turgenev i evropeiskii realism XIX veka* // Philology, no. 5, pp. 44–49.
11. Boborykin, P.D. (2003) For half a century. Memories, *Za polveka. Vospominaniia*, Moscow, Zakharov.
12. Turgenev, I.S. (1981), Letters to the 12 volumes. – Vol. 7, *Pisma v 12 tomakh* // Complete Collection repaired and letters in 30 volumes, Moscow, Nauka.
13. Grossman, L.P.(1928), Theatre of Turgenev, *Teatr Turgeneva* // Grossman L.P. Works in five volumes. Volume III. Turgenev. Studies of Turgenev. Theatre of Turgenev, Moscow, Publishing house «Modern Problems» N.A. Stollyar.
14. Tiukhova, E.V. (1975), Turgenev's novell «An unhappy girl» and Dostoevsky (Principles of psychological analysis), *Povest Turgeneva «Neschastnaia» i Dostoevskii*// Fourth Intercollegiate Turgenev collection. – Orel, Vol. 17 (110), pp. 127–134.
15. Turgenev, I.S. (1981), An unhappy girl, *Neschastnaia* // Turgenev I.S. Complete collection of letters and repaired in 30 volumes, Vol. 8. Novels and short stories, Moscow, Nauka, pp. 61–138.
16. Balzac, O. de (1982), Eugenie Grandet, *Evgeniia Grande*, Collected Works in ten volumes. – Vol. 2, Moscow, Literature, pp. 551–719.
17. Balzac O. de (1982), House of Cat playing ball, Collected Works in ten volumes. Vol. 1. – Moscow, Literature, pp. 53–106.

УДК 821.161.2:82-14:398

АРХЕТИП ДОМУ В ПОЕЗІЇ Л. КОСТЕНКО

Миронюк Л.В., ст. викладач

*Запорізький національний технічний університет, вул. Жуковського, 64,
м. Запоріжжя, Україна*

myronuk_lina@mail.ru

У статті зроблена спроба осмислити архетип Дому в поезії Л. Костенко, щоб виокремити місце поетеси в структурі українського художньо-міфопоетичного канону, а також схарактеризувати унікальність авторської поетично-мовної картини світу.

Ключові слова: архетип Дому, образ, лірична героїня, дихотомія.

АРХЕТИП ДОМА В ПОЭЗИИ Л. КОСТЕНКО

Миронюк Л.В.

*Запорожский национальный технический университет, ул. Жуковского, 64,
г. Запорожье, Украина*

В статье сделана попытка осмыслить архетип Дома в поэзии Л. Костенко, чтобы определить место поэтессы в структуре украинского художественно-мифопоэтического канона, а также охарактеризовать уникальность авторской поэтической-языковой картины мира.

Ключевые слова: архетип Дома, образ, лирическая героиня, дихотомія.

HOUSE ARCHETYPE IN L. KOSTENKO'S POETRY

Myroniuk L.V.

Zaporizhzhya National Technical University, Zhukovsky str., 64, Zaporizhzhya, Ukraine

In article attempt to comprehend a House archetype in L. Kostenko's poetry is made with the aim of determining his place in the structure of the Ukrainian literary mythopoetic canon and characterization of the uniqueness of his literary and linguistic view of the world.

The article is devoted to the investigation of the archetype of home, embodied by literary means in the poetic texts of L. Kostenko. The abovementioned problem has not been studied in the works of the poetess.

The notion of archetype is used in literary schools of last decades for the designation of literary and categorical bases of works of a certain writer with the aim of determining his place in the structure of the Ukrainian literary mythopoetic canon and characterization of the uniqueness of his literary and linguistic view of the world. The poetry of L. Kostenko, in which the archetype of home is revealed, can be subdivided into several blocks with the following groups of concepts: “home as the space with the established order”, “home as a spiritual space”, “home as a part of nature”, “home as a part of the Universe”. It is important that they contain the time view – historical past and modern and raise problems in which the dichotomies home/homelessness, destruction / preservation of home for further generations are observed.

The archetype of home in the poetry of L. Kostenko – is, first of all, a holy surrounding of objective reality, where the lyric heroine occupies an obvious place, and perceives herself a mistress and feels defended (the poem “Who am I?”). However, the image of “the earthly home” is incomplete without perception of belonging of an individual and the mankind to the Universe (the poem “The Ages Live in an Old Folio”). The archetype of home is inalienable from the spiritual existence of an individual and a society in general in time and space (the poems “In our forests other people roam by this time”, “Frightful kaleidoscope”). The archetype of home of L. Kostenko is directly associated with the inner world of a person in certain periods of her mortal life (the poems “On the Tiptoes Return to Those Days” “Water-Colours of the Childhood”, “Dahlia Stand So Wet”, “I grew up in Kyivan Venice”, “Old Watchmaker”). The archetype of home is also the symbol of anthropocentricity of existence of family and national identity. A rural house is the image-symbol of the house with which ancestral dreams of a Ukrainian about well-being of a family and ideas about the sense of life are connected (the poem “Ukrainian alfresco”). The archetype of home is closely connected with the historical memory of the surroundings of every nation (the poem-ballad “Scythian Odyssey”, poems “Gipsy Muse”, “Ima Sumak”, “The lights of camps died out”, “Old Watchmaker”, “Chigirinsky well”, “Old fortress with slanting gun-slots”, “Scythian woman”). The history of formation of a community forms the mentality of nation and its culture.

The archetype of home in works of L. Kostenko is revealed in the uniqueness of personal poetic world formation. This world is anthropocentric in her works. A lyric heroine of the poetess lives through historical and psychological existence of a separate person and the whole mankind as well. The literary imagination of the poetess projects artistic images that combine spacious and time planes. The archetype of home is formed with visual, sound images. The poetic archetype of home of childhood is created with the help of images-colours.

Key words: House archetype, image, lyrical heroine, dichotomy.

У літературознавчих студіях останніх десятиліть часто використовується поняття архетипу для означення художньо-категоріальних основ творчості певного письменника та виокремлення його місця в структурі художньо-міфопоетичного канону, а також з метою схарактеризувати унікальність авторської художньо-мовної картини світу. Архетип мислиться як прообраз, первісний образ, ідея [див. 6, с. 65]. Уперше цей термін з'являється в містиці Ф. Александрійського й пов'язаний з *Imago Dei* (образом Божим) у людині. Засновник аналітичної психології К.Г. Юнг на межі XIX–XX ст. використовує термін для позначення первинних моделей, що містяться в “колективному несвідомому” і є основою міфології. Згодом у нього цей термін запозичив Н. Фрай, розробивши власну теорію літературних архетипів, зробив висновок, що література – це повторювана система, заснована на циклічному русі від давнього міфу до іронічного модусу [див. 9, с. 232–236]. Вивченням специфіки міфопоетичного творення займалися О. Афанасьєв, М. Бахтін, Ж. В'юнанбурже, М. Еліаде, Б. Романенчук, Дж. Фрезер та ін. Філософські та естетичні праці, у яких розглядається поняття архетипів, належить таким науковцям, як М. Гаспаров, В. Даниленко, К. Леві-Строс, Л. Левчук, В. Липинський, О. Лосєв, Т. Манн, Ю. Матасова, Я. Поліщук, Г. Сковорода, К. Г. Юнг, Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер та ін. У літературознавстві до проблеми архетипу зверталися С. Аверинцев, В. Бачинін, О. Демчук, М. Ільницький, А. Есалнек, М. Караменов, Н. Лебединцева, В. Лебедев, В. Марков, Є. Мелетинський, М. Моклиця, Ю. Писаренко, Н. Слухай, В. Халізеєв, Т. Шестопалова тощо. Інтерпретація архетипу Дому в поезії Л. Костенко ще не досліджувалась, тому спроба актуалізувати цей аспект її творчості видається гідною уваги. Наукова новизна роботи полягає у виявленні характерних проявів архетипу Дому в поетичних текстах митця.

Масив творів поетеси, де є архетип Дому, можна поділити на кілька блоків, у центрі яких перебувають такі групи концептів: “дім як простір з усталеним порядком”,

“дім як духовний простір”, “дім як частинка природи”, “дім як частинка Всесвіту”. Важливо те, що вони містять часову проекцію – історичне минуле і сучасне, а також порушують проблеми, в яких простежується така дихотомія, як дім / бездомність, руйнація / збереження дому для прийдешніх поколінь.

Мета і завдання статті – розглянути та осмислити поезію Л. Костенко в контексті проблематики архетипу Дому. Об’єктом дослідження стали поетичні твори, що ввійшли до збірок “Вибране”, “Річка Геракліта”, “Мадонна Перехресть”.

Дім для людини – це святе доквілля буття, де вона займає чільне місце, відчуває себе господарем та почувається захищеною. Як писав Т. Шевченко: “У своїй хаті своя правда і воля...”. У художньому світосприйнятті поетеси образ дому набуває архетипної глибини, що, за К. Г. Юнгом, сигналізує дію “колективного несвідомого”, яке відображає у свідомості сучасної людини своєрідні символи, “знаки пам’яті” минулих поколінь і виступає у вигляді “загальнолюдських першообразів, які значною мірою є конкретизовано-предметними згустками відчуттів, переживань та уявлень з давно минулих, прапервісних часів” [цит. за 10, с. 243]. Через архетипний образ дому Л. Костенко долає часовий бар’єр. Її лірична героїня, можна сказати, занурюється у хвилині часу й глибини простору, сягаючи безмежжя Всесвіту. Це допомагає її ліричній героїні широко ділитися своїми найпотаємнішими почуттями та відчуттями.

Образи, пов’язані з архетипом *Дім*, оприявлені в поезіях, що ввійшли до збірки “Мадонна Перехресть”, яка присвячена коханій доньці автора – Оксані Пахльовській. В анотації на книжку зазначено, що автор з великою довірою до читача відкриває родинний творчий альбом, запрошуючи на вогник свого земного дому всіх подорожніх на шляхах і перехрестях буття [див. 4, с. 4]. Відтак архетип Дому у творчості Л. Костенко втілений, насамперед, у метафорі “вогник земного дому” [цит. за 4, с. 24]. Її лірична героїня із вірша “Хто я?” відчуває себе “стеблинкою гравітаційного поля”. Цей місткий художній образ свідчить про уявлення авторки щодо місця людини у Всесвіті. Планета Земля для ліричної героїні – це той велелюдний емоційно-темпоральний простір, у якому вона існує. Це її великий дім. І хоч “клаптик інших галактик” залетів у її свідомість, проте в цьому світовому безмежжі вона відчуває свою “космічну бездомність”. У цій поезії простежуємо дихотомію дім / бездомність, яка позначає одну з граней світовідчуття поетеси.

Звернемося до іншого твору з цієї збірки. У поезії “Віки живуть в старому фоліанті” [цит. за 4, с. 15] архетип Дому набуває більш глобального звучання. Метафоричний образ Землі, яка “із людством на плечі” самотньо летить у безкінечних просторах Всесвіту – це вже глибоко-філософський погляд митця на цей “земний дім”, який має свою прадавню історію (“віки живуть в старому фоліанті”), який сповнений туги та болю, де “душа шукає не прощення – прощ”, і який береже ті трепетні миті, що зветься щастям: “А дощ шепочеться із листям, / як я з тобою уночі”.

Відтак архетип Дому в художньому світі Л. Костенко невід’ємний від духовного існування окремої особи та людства взагалі в часі та просторі. Зазначимо, що цей мотив проходить наскрізно через усю філософську лірику поетеси. Уся творчість митця спонукає читача до роздумів, а вирази її поетичного доробку вже стали крилатими, зокрема: “Життя – великий цейтнот” (“У наших лісах блукають вже інші люди”) [цит. за 4, с. 25], “Життя – це божевільне раллі” (“Летючі катрени”) [цит. за 3, с. 263], “Благословенна кожна мить життя” (“Страшний калейдоскоп”) [цит. за 3, с. 7] тощо.

Усі миті існування в цьому “земному домі” лірична героїня Л. Костенко пропускає через серце і розум, вона проникає в глибини минулого, прагне насолодитися насущним (“Нехай підождуть невідкладні справи. / Я надивлюсь на сонце і на трави. / Наговорюся з добрими людьми. / Не час минає, а минаєм ми” [5, с. 232]) та застережливо заглядає

в майбутнє. Її душа болить за долю людства на планеті Земля, за буття і майбуття власного народу, частинкою якого вона є, у цьому багатомільярдному велелюдді.

Звісно, архетип Дому не можна уявити без образу родинного затишку. У поезії “Навшпиньки повертаюся в ті дні” поетеса короткими реченнями малює картину-ідилію сімейного щастя, яке, на жаль, було зруйноване життєвими обставинами: “І ще є час для друзів і гостей”, “І донечка росте”, “І син малює квіточку зорі” [4, с. 14]. Емоційної наснаги змісту додають художні засоби. За допомогою порівняння днів, що “як сонце, сходять у мені”, вона передає той світлий внутрішній настрій, яким пройнятий спогад про дім. Те минуле автор описує двома місткими метафорами: в одній з них, “обрій твоїх рук”, закодоване високе почуття довіри і щирого кохання молодої пари, а вже інша – “ще душа не відає розлук” – розв’язка в цій історії. Родинне щастя таке крихке, воно не завжди витримує випробування долі, саме тому його треба цінувати й оберігати.

Архетип Дому у творах Л. Костенко співвідноситься безпосередньо із внутрішнім світом людини, яка проживає певні часові періоди свого земного буття. Для її ліричної героїні дім – це простір, у якому назавжди оселилася пам’ять про дивовижний і водночас такий реалістичний світ дитинства (“Старий годинникар” [3, с. 19], “Три принцеси” [3, с. 29], “Акварелі дитинства” [3, с. 45], “Чомусь пам’ятаю, що річка звалася Леглич” [3, с. 57], “Стоять жоржини мокрі-мокрі” [3, с. 60], “Я виросла в Київській Венеції” [3, с. 71], “Коти, зайці, ведмедики, лисиці...” [4, с. 13], “Труханів острів” [4, с. 78], “В дитинство хочу, там усе моє” [5, с. 240], “У запічку гномик плямає” [5, с. 244]). Саме в дитинстві закладається у свідомість кожного той архетипний код рідного дому, який складається з образів, що наповнюють уяву і супроводжують усе життя. Поетичний міф дому-дитинства формується через колір (“хатка, як біла мушля” [5, с. 244]; “левино-жовті береги”, “зелена грива шельюги”, “Черніг сідає в чорний човен і ставить чорні ятері”, “золотаве звечоріння в зелених кучерях сосни” [3, с. 45]; “А я люблю зеленого слона” [4, с. 13]), звук (“дзвеніли сміхом, сонцем і гітарами балкончиків причалені гондоли” [3, с. 71]), зорові образи (“дім за хмарами бузку”, “трельяж дивився срібними очима”, “час лежав навалом”, “старий тремтячими руками ловив секунди крильце золоте” [3, с. 19]). Звісно, для кожної людини дитинство є тим стартовим майданчиком, з якого вона вирушає у свої життєві мандрівки, до якого завжди повертається, якщо не наяву, то хоч подумки.

Зокрема, у поезії “Мені снилась бабуся. Що вона ще жива” архетип Дому виявляється в замкненому чітко окресленому просторі, що втілений в образі хати (домівки), яка наснилась ліричній героїні. У тому ірреальному і такому колись реальному світі вона відчувається затишно й спокійно. Їй уявляється ще жива бабуся, світлий образ якої символізує хранительку родинних християнських традицій: “Підійшла як у церкві. Засвітила слова”. У пам’яті ліричної героїні, наче світлини, збереглися спогади про дитинство, й уві сні вона може осягнути їх органами чуття: смакові відчуття (“з медом кутя”), візуальність і сприйняття кольорової гами (“зайці ще вухаті”, “стіни білі-білі”), тактильність (“натоплена піч”). Однак особливо зворушливим в її сновидінні є персоніфікований образ різдвяного вечора (“свят-вечір у хаті”) [цит. за 3, с. 540]. Саме він передає те, затаєне з дитячих років, внутрішнє відчуття родинного свята.

Архетип Дому, втілений в образі хати, представляє такі життєві цінності, як щастя, дотримання народних традицій, єдності сім’ї і роду, – які формуються у свідомості людини з дитинства. Відповідно до теорії Г. Башляра, “дім – уособлення образів, які дають людині опору або ілюзію стійкості” [цит. за 1, с. 35].

Варто зазначити, що Л. Костенко має дар перейматися долею окремої маленької людини й народу як спільноти з усталеними традиціями і, переплавивши ці почуття в слова, передати своє душевне потрясіння читачеві, збуджуючи його уяву й спонукаючи до мислення. У художніх творах поетеси є мотиви, що містять архетип Дому, який

оприявлений як споконвічний потяг людського серця за батьківським домом. Поезія “Українське альфреско”, на наш погляд, створена поетесою як об’ємна картина про автентичний дім-буття українця. Уже в назві вірша авторка вказує на стиль виконання цього твору в давній техніці настінного живопису – альфреско, що полягає в нанесенні водяної фарби на вологу штукатурку. Проте в умілих руках майстриня тримає не пензлик та палітру, а гостре перо та багатобарвне образне слово, за допомогою яких вона плавно відтворює фрагмент із життя літньої подружньої пари. У поезії знаходимо низку архетипних символів: хата, дорога, дід, баба, вишні, лелека тощо, – які занурюють уяву читача в ідилічний мальовничий простір споконвічного буття українця. Хата – ось символ дому, з яким пов’язані предковічні мрії українця про добробут сім’ї та уявлення про сенс життя. Дід і баба – це постійні атрибути щасливого подружнього життя. Вони, як дбайливі господарі, зображені на тлі свого завітчаного подвір’я: “Там повен двір любистку, цвітуть такі жоржини, / і вишні чорноокі стоять до холодів” [цит. за 5, с. 213]. До того ж, цими рядочками авторка вказує на генетично закладене прагнення українців до краси. Однак у полотні цієї поетичної картини поетеса потихеньку додає сумні нотки: на хлів спускається “стомлений лелека”, однак до цього дому птах, що за народним повір’ям приносить новонароджених, не прилетів з малюком, тому “в них сусідські діти шовковицю їдять”. У поезії порушуються проблеми людської долі, родинного щастя, продовження роду. Місткий образ дороги розширює просторові та часові межі твору: тим “золотим шляхом”, що “лежить за гарбузами”, мандрують інші люди. Сподіваємось, що вони мають кращу долю, однак радість і смуток цього подружжя назавжди залишаться тут: “Над шляхом при долині, біля старого граба, / де біла-біла хатка стоїть на самоті...” [цит. за 5, с. 213].

Архетип Дому для автентичного українця – це овіяна смутком домівка, де живуть прекрасні, працьовиті, щасливі чи не дуже щасливі люди, серед чарівного одухотвореного світу природи. Лірична героїня розуміє цей смуток: “Я знаю, дід та баба – це коли є онуки”, а роздуми про людську долю спонукають поетесу до створення місткого метафоричного узагальнення: “Остання в світі казка сидить під образами. / Навшпиньки виглядають жоржини через тин...” [цит. за 5, с. 213].

У поезії “На оболонях верби у болоньях” архетип Дому закодований у розширеному відкритому просторі мальовничої природи. Сприйняття ліричною героїнею обійстя отчого дому перебуває на межі явного чи то уявного. Цей казково-реалістичний поетичний малюнок авторка створює засобами персоніфікації: “коло хати пелехатий сонях пасе траву”, “вітер колобродить”, “сумує стежка”, “про таїнства природи задумався мислитель-чорногуз”. А верби і тумани вона одягла в болоньєві й нейлонові плащі. Емоції переповнюють ліричну героїню, їй так добре, тільки відчуває “у серці невимовний щем” і “набрякають очі, як хмари, перегушені дощем...” [цит. за 5, с. 49]. Поезія пронизана нотками смутку.

З дитинства Л. Костенко зачарована світом природи. Він став Домом її душі, її творчого натхнення та духовного піднесення. А фундаментом цього просторого багатого дому є бабусин сад: “...невеликий, але для мене, малої, він був дуже великий. Мандрівка в сад була цілою пригодою” – читаємо в есеї про творчість письменниці Івана Дзюби “Є поети для епох”. Зі щирого зізнання поетеси відомо, що сад для неї був “загадковою країною”, там жили яблуні, які мали цікаві назви, і лелека стояв високо на одній нозі, і їжаки ходили в дикій моркві, там була криниця, і тому дітям не дозволяли туди ходити. Там все було казкове і привабливе. Сусідський сад був ще таємничіший [див. 2, с. 102]. Світ природи в її поезіях одухотворений. Поетеса живе в ньому і спілкується з його мешканцями: “все, що є у природі, приймаю як даність” [5, с. 159]. Природа для неї дім, який вона любить, про який дбає і хвилюється за його майбутнє. Поезії “Слайди” [3, с. 68], “Виходжу в сад, він чорний і худий” [5, с. 51], “Сумує хата, бо вона вже пуста” [5, с. 52], “Ой із загір’я

сонечко, з загір'я" [5, с. 55], "Вже третій день живу у лісі" [5, с. 71], "Сороко, не кричи! Я в лісі не стороння" [5, с. 79], "Рожеві сосни..." [5, с. 82], "Щасливиця, я маю трохи неба" [5, с. 157], "Заходить сонце за лаштунки лісу" [5, с. 193], "Летять на землю груші, як з рогаток" [5, с. 214], "Малина, м'ята, дим і димарі" [5, с. 243] та інші – розкривають стан душі ліричної героїні, розповідають про її радості, тривоги й смуток. Іван Дзюба зазначає: "Не справа поезії аналізувати та облікувати "плюси" та "мінуси" шаленого технологічного прогресу, звинувачувати або виправдовувати, – але хто і як захистить поезію від того суму, яким живе калічена людством природа?" [цит. за 2, с. 84].

У творах Л. Костенко простежується така дихотомія, як проблема знищення дому природи / збереження дому природи для наступних поколінь. Її поезії пронизані болем за долю природних об'єктів, рослинного та тваринного світу: "Ще назва є, а річки вже немає. / Усохли верби, вижовкли рови / і дика качка тоскно обминає / рудиментарні залишки багви" [3, с. 53], "Ластівки тікають із Європи. / Що поробиш? Скрегіт, регіт, рев. / Чад, бензин, вібрації, галони, – / птиці мертві падають з дерев" [3, с. 54], "І тільки при людях, мабуть, / дерева тремтять від жаху, / бо краших із них поведуть / ні за що ні про що на плаху" [3, с. 124], а коли йдеться про чорнобильську трагедію, то пересторогою звучать апокаліптичні мотиви: "День нахмурить нічю. Переглянуть зорі. / Озирнеться комета. Заплачуть дощі, / що Земля вже пустельна. І ріки вже хворі, / і немає ж куди повертатись душі" [5, с. 186], "той чорний реактор – і пекло, і трон. / Він спить на піску підібгавши коліна. / І сниться йому в ореолі ворон / вже вся Україна, вже вся Україна" [5, с. 297]. Руйнування дому природи призведе не тільки до фізичного знищення людини, але й духовного. Іван Дзюба звертає увагу на те, що "біль понівеченої природи розростається болем усього знівеченого життя – скрізь, хоч і не чорнобильською мірою, поки що; зміни навколо людини – це відлуння змін у ній самій (Л. Костенко – *Л.М.*), у людстві, в його якості" [цит. за 2, с. 85].

Одною з форм усвідомленого існування людства є буття в історії і окремої людини, і народу загалом. Архетип Дому, пов'язаний з історичною пам'яттю народу про середовище існування та його духовність, простежується в поемі-баладі "Скіфська Одиссея" [3, с. 417], поезіях "Циганська муза" [3, с. 402], "Плем'я тода" [3, с. 368], "Погасли вогнища стоянок" [3, с. 340], "Іма Сумак" [3, с. 242], "Пращур" [3, с. 348], "Скіфська баба" [3, с. 352], "Чигиринський колодязь" [3, с. 390], "Стара фортеця з косими бійницями" [3, с. 391]. Л. Костенко помітила, як історія становлення спільноти людей формує менталітет нації та її культуру. Історія є домом для буття людини. Цю ідею вперше в усій її повноті усвідомив і озвучив Гегель. Він вважав, що дії людей, з яких по суті складається певне історичне буття, мають внутрішні й зовнішні сторони: "Зовні вони є просто подіями, співвіднесеними між собою в просторі та часі, а всередині – думками, поєднаними одна з одною логічними зв'язками, що і надають історичному процесу відповідної якості" [цит. за 7, с. 534].

Архетип Дому у творчості Л. Костенко – не тільки, як уже зазначалось, будинок, а, досить часто, речі, які наповнюють житло чи простір, де існує окрема особа або їх спільнота. Так, у поезії "Погасли вогнища стоянок" домівка первісних людей – це "вогнища стоянок", а частинка їхнього дому буття – це знаряддя праці ("сокири, мечі, письмена", останнє символізує зародження культури,) та предмети побуту (браслети, гребені, намиста разки, "що їх одягали древні смагляві юні жінки", келихи срібні і чаші, "що йшли по кругу колись, покрились порохом часу і холодом тліну взялись"). Вони дійшли до наших днів і в "холодних курганах" зберегли тепло "тих вуст, що торкалися їх". "Час не все переміг", – стверджує лірична героїня, – "в степу оживає пісня давно замітих племен" [цит. за 3, с. 340]. Персоніфікований образ пісні символізує духовну культуру народу. Отже, архетип Дому наповнений матеріальними і духовними образами.

У “Скіфській Одиссеї” [3, с. 417] знаходимо численні зіставлення відчуття рідного дому скіфами і давніми греками. Для праслов’ян він асоціюється з просторовим безмежжям, що втілене в образах широких степів та небесної глибини. Тому й люди, які існували в ньому, були відверті, волелюбні, духовно звеличені, які творили свою неповторну культуру, закладаючи таким чином підґрунтя майбутньої нації. Греки свій рідний дім-довкілля сприймають по вертикалі, тобто в їхньому світовідчутті переважає спрямований увись вузький простір. Світосприйняття слов’ян Л. Тарнашинська називає горизонтальною філософією, філософією вшир. На думку науковця, горизонтальний тип мислення генетично закладений їм трипільською цивілізацією, хліборобською традицією, яка структурувала час циклічно, а філософське мислення у старій Європі означене дослідницею як вертикальне, готичне, здійсняте догори [цит. за 8, с. 437].

Дихотомію руйнація / збереження дому простежуємо на прикладі поезій “Плем’я тода” та “Іма Сумак”, в яких ідеться про долю невеликих племен. Спорідненість цих поезій у тому, що архетип Дому в обох представлений як дух народу. Про плем’я тода з однойменного твору знаємо, що воно фізично ще існує, але духовно воно вже на грані вимирання: “Вже все іде у стерлінгах і в центах, / і плем’я тода – *це вже не народ* (виділення курсивом – *М.Л.*), / і безтурботна молодь без акценту / вже розмовляє мовою заброд” [3, с. 368]. “Ласкава”, “правічна”, “молода” земля племені тода перетворилась на “залізні кігті шахт у глибину”, і “юнаки, верткі від мімікрії, вже перешиті на новий фасон”, “страх і покора множить недорік” [3, с. 368]. Молодь, яка по суті є надією та майбуттям кожної нації, одурена туземними власниками і захоплена надмірним матеріальним благом, забула традиції предків, нехтує культурою та мовою власного народу, не помічаючи як втрачає ідентичність свого етносу, приречена на самознищення. Щодо плем’я інків (“Іма Сумак”), то воно вже фізично винищене “чужинцями” й “забрдами”, але його глибока духовність залишилася незнищеною навіки – “І тільки храми, древні храми / стоять по груди в кропиві” та “Співає гімни смертна жінка. / А в ній – чи знає і сама? – / безсмертно тужить плем’я – інки. / Те плем’я, котрого нема” [3, с. 242].

В обох творах є образ храму. У “Племені тода” храм – це будівля, де проводять культові обряди, традиції яких передаються від покоління до покоління. Але “у тому храмі, де погас вогонь” [3, с. 242], звичаї забуті, там моляться самотній духовний хранитель племені: “Останній жрець печального народу / бурмоче гімни, складені колись. Він пояснив би тодам мову тода, / але ж вони вже віри відреклись!” [3, с. 368]. В “Імі Сумак” образ увиразнюється, розширюється й персоніфікується. Це вже древні храми. Їх багато. Вони свідчать про безсмертя народу, що залишає на теренах історії свої культурні здобутки. Образ храму має широкий смисловий спектр у творчості Л. Костенко. В аналізованих поезіях він символізує духовність етнічної спільноти людей, однак відрізняється зовнішнім оприявленням у контексті.

Дихотомія дому / бездомності в поезії Л. Костенко охоплює і передає стан духу та настрою творчих натур. Саме ця проблема порушується в поезії “Циганська муза”. Циганка Папуша самотужки навчилась грамоти і хотіла на папері залишити розповідь про долю рідного племені. Однак, не зрозумівши високих намірів митця, одноплемінники постали проти неї. Кочові цигани не мають постійного місця проживання, не мають чітко окресленого матеріально забезпеченого простору, домівки. У поемі цей народ зображений в образах вітру й туману. Будь-яке місто для нього чуже, будинки – “бетонні мушлі”, йому тісно “на клаптику землі”. Простір існування – дорога, порожнеча. Трагедія концентрується у формулі “кореня ніде”. Пам’ять, цвинтар, слово, гордість – усе, що уособлює простір для збереження культури народу, – відсутнє. Наміри циганської музи “сказати на весь світ” не сприйняв її ж народ: “Ти хочеш, щоб зів’яли в неволі наші душі? / Щоб вогнище циганське мохами заросло!” [3, с. 405]. Талант та прагнення циганки Папуші стали заручниками матеріальної бездомності циган. Однак справжній митець

завжди мудрий і далекоглядний. Із вуст Папуші звучать слова непорушної істини: “Народ не вибирають. / І сам ти – ти тільки брунька у нього на гіллі. / Для нього і живуть, за нього і вмирають, / ох, не тому, що він – найкращий на землі!” [3, с. 406].

Отже, архетип Дому в художніх текстах Л. Костенко є смисловим, просторово-енергетичним центром. Його мистецька інтерпретація багатоаспектна, позначена глибокою філософічністю, зокрема визначення місця людини і людства у Всесвіті, формування етнічної пам’яті поколінь, збереження духовності. Він виявляється в унікальності формування власного поетичного світу. Лірична героїня проживає історичне та психологічне буття як окремої людини, так і людства загалом. Архетип Дому символізується в образі хати як об’єкта дитинства, батьківського дому, що назавжди залишається в душі і серці кожної людини, й просторовому образі обійстя, наповнюючись ментальними ознаками патріархально-автентичної України. Він також пов’язаний із мотивами збереження сімейних цінностей, родинних традицій, народних культурних здобутків. Дослідження архетипу Дому привносить важливі нюанси в розуміння художньої творчості митця.

ЛІТЕРАТУРА

23. Башляр Г. Избранное : поэтика пространств / Гастон Башляр ; пер. с франц. Н. Кисловой, Г. Волковой, М. Михеевой. – М. : РОССПЭН, 2004. – 376 с.
24. Дзюба І. М. Є поети для епох / Іван Дзюба. – К. : Либідь, 2011. – 208 с.
25. Костенко Л. В. Вибране / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
26. Костенко Л. В. Мадонна Перехресть / Ліна Костенко. – К. : Либідь, 2012. – 112 с.
27. Костенко Л. В. Річка Геракліта / Ліна Костенко. – К. : Либідь, 2011. – 244 с.
28. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
29. Причепій Є. М. Філософія : підручн. для студентів вищих навчальних закладів / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – К. : Академвидав, 2005. – 592 с.
30. Тарнашинська Л. Презумпція доцільності : абрис сучасної літературознавчої концептології / Л. Тарнашинська. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 530 с.
31. Фрай Н. Анатомія критики / Нортроп Фрай // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 232–236.
32. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.

REFERENCES

1. Bashliar, H. (2004), Selected works: poetics of spaces, *Izbrannoe: poetika prostranstv*, Moscow : ROSSPEN [in Russian].
2. Dziuba, I.M. (2011), There are poets for epochs, *Ye poety dlia epokh*, Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
3. Kostenko, L.V. (1989), Selected works, *Vybrane*, Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].
4. Kostenko, L.V. (2012), Madonna of the crossroads, *Madonna Perekhrest*, Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
5. Kostenko, L.V. (2011), Geraklit’s river, *Richka Heraklita*, Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
6. Hromiak, R.T., Kovaliv, Yu. I. et al. (1997), Vocabulary reference on the literary criticism, *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidny*, Kyiv : VTS «Akademiiia» [in Ukrainian].
7. Prychepii, Ye.M., Chernii and A.M., Chekal, L.A. (2005), Philosophy, textbook for students of high education establishments, *Filosofiiia : pidruchnyk dlia studentiv vyshchychkh navchalnykh zakladiv*, Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].

8. Tarnashynska, L. (2008), Presumption of expediency : describing of modern literary theory conceptions, *Prezumptsiia dotsilnosti : abrys suchasnoi literaturoznavchoi kontseptolohii*, Kyiv : Vydavnychii dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" [in Ukrainian].
9. Frai, N. (1987), The anatomy of critics, Foreign aesthetics and literary theory, *Anatomiia kritiki, Zarubezhnaia estetyka i teoriia literatury XIX–XX vv.* (pp. 232 – 263), Moskow : Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta [in Russian].
10. Yunh, K.G. (1991), Archetype and symbol, *Arkhetip i simvol*, Moskow : Renessans [in Russian].

УДК 821.161.2-311.09

РОМАН ПАВЛА НАНІЇВА «ТРИЧІ ПРОДАНА»: МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ

Мізинкіна О.О., к. філол. н., доцент

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
Французький Бульвар, 24/26, м. Одеса, Україна*

mizinkina.e@rambler.ru

У статті аналізуються способи творення образу головної героїні у романі П. Наніїва «Тричі продана». Зокрема, увага зосереджена на портреті, характеристиці інших персонажів, авторському коментуванні, поведінці Софії в різних ситуаціях та засобах психологізму.

Ключові слова: Софія, образ, роман, красуня, жінка.

РОМАН ПАВЛА НАНИИВА «ТРИЖДЫ ПРОДАННАЯ»: МОДЕЛИРОВАНИЕ ОБРАЗА ГЛАВНОЙ ГЕРОИНИ

Мизинкина О.О.

*Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова,
Французский Бульвар, 24/26, г. Одесса, Украина*

В статье анализируются способы создания образа главной героини в романе П. Наниива «Трижды проданная». В частности, внимание сосредоточено на портрете, характеристике других персонажей, авторскому комментированию, поведению Софии в разных ситуациях и способах психологизма.

Ключевые слова: София, образ, роман, красавица, женщина.

NOVEL BY PAVLO NANIIV «SOLD THREE TIMES»: IMAGE SIMULATION OF THE MAIN CHARACTER

Mizinkina O.O.

Odessa I.I. Mechnikov National University, French boulevard, 24/26, Odessa, Ukraine

Problem of the article follows with a view of historical novels about the fate of women and famous works of different genres of Sophia Witt-Pototska. Recent studies have analyzed the mysterious beauty XVIII–early XIX and a novel that showed the relevance of intelligence and made it possible to allocate the task of this article. In determining the originality of the image of Sophia, which was made by Naniiv Pavlo, were taken the labor domestic and foreign historians into account. It gave the right to ascertain how realistic was image of the protagonist in the novel «Sold three times».

It is noticed that the image of Sophia defined from the date of purchase of the Ambassador of the Commonwealth on the slave markets Kara Bucak and till death. Throughout the novel the author focuses on the physical qualities of the heroine. Traced both positive and negative reviews from other characters in the novel about Sophia, which showed the multidimensionality of the image. Analyzed portraits of women, which clearly identifies «big black eyes» beauty. It is suggested to focus on portraits of the author of the novel Sophia B. J. Lampi the Elder and unknown artists. Also claimed the idea of attracting the text of the novel historical evidence of the era, including memories internuntya Karol Boscamp-Lasopolski that adds credibility depicted person.